

PEP VILA

**UN TRACTAT SETCENTISTA D'URBANITAT
I DE BONES MANERES. LECTURES D'UNA
FAMÍLIA PALAMOSINA**

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
Sant Feliu de Guíxols, 2010
Volum 29 - ISSN 1130-8524

RESUM: Dues generacions d'una família palamosina de classe mitjana, els Prohias, calafaters d'ofici, a cavall del segle XVIII i XIX, tenien a la seva biblioteca un exemplar d'un llibre molt difós i reeditat: Reglas de buena crianza... Aquest volum ens permet estudiar aquest manual de civilitat en el terreny de l'ús i consum de l'escrit per un grup privat, el pes de la lectura en el panorama sociocultural d'aquell moment, el contingut classista d'aquesta guia.

PARAULES CLAU: llibre, lectura, segle XVIII, urbanitat. Prohias, Palamós.

El novembre de 2006 vam comprar en una fira d'objectes antics de les comarques gironines un exemplar d'un llibre del segle XVIII, llargament reeditat,¹ sobre civilitat,² urbanitat i bones maneres, l'art d'escriure cartes, consells pietosos, com comportar-se a taula, amb un seguit de consells i de pràctiques cristianes. Es tracta d'un volum, passablement conservat, enquadrernat en pergami, mancat de les pàgines finals que duu per títol: *Reglas de la buena crianza civil y cristiana, utilísimas para todos. Añadido el nuevo método de trincar en la mesa. Barcelona: por la Viuda Piferrer, impresora del R. N. S., plaza del Angel, 172 pàgines*. Hi ha relligat un segon quadern: *Civilidad de la mesa indispensable en todo sugeto distinguido de nacimiento. Con láminas, Barcelona por Juan Francisco Piferrer, impresor de S. M., 42 pàgines*.

A la primera guarda del volum hi ha dos noms cal·ligrafiats, amb lletres distintes: «Jerónimo Prohias en ...» i «Soy de Vicente Prohias en Palamós». A la pàgina central que té el títol de l'obra hi llegim: «Jerónimo Prohias, Palamós.» Aquests dos posseïdors indiquen una certa transmissió generacional i familiar. El llibre no deixa de ser un

1 A la Biblioteca Pública d'Olot, se'n conserven dos exemplars de dues edicions distintes.

2 Roger Chartier en el seu treball "Los manuales de civilidad. Distincion y divulgación: la civilidad y sus libros" dins *Libros, lecturas y lectores en la Edad Moderna* (Madrid, Alianza Editorial, 1993, p. 246-283) explica la importància d'aquests manuals de civilitat en l'Europa moderna per tal d'assegurar comportaments, jeraquies, sotmetre espontaneïtats, codificar maneres d'actuar, per saber guardar el decòrum en la vida social d'aquells segles, la societat típica de l'Àntic Règim.

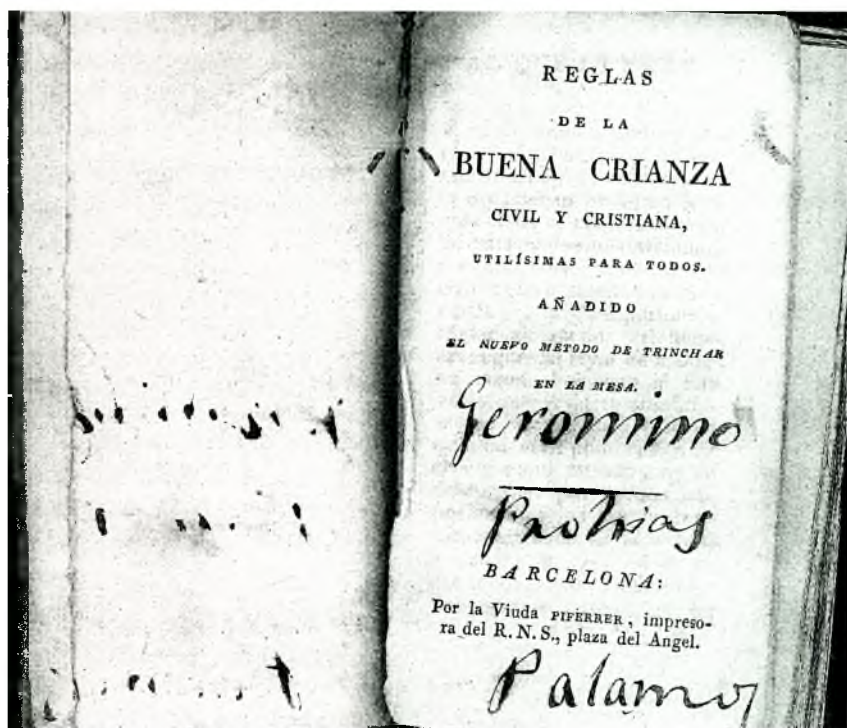
petit patrimoni que passa de pares a fills. La propietat i possessió privada del llibre, la seva lectura a l'espai íntim de les cases, l'increment de les biblioteques privades són signes de modernitat.

Aquest volum, que en un moment que desconec es va dispersar del que podien ser els béns de la propietat familiar, va sortir d'entre un lot de llibres divers, posat a la venda sense indicacions sobre la seva procedència.

Gràcies als bons oficis de Pere Trujeque, hem pogut saber que Vicens Prohias i Moxó (1729-1820), calafater, casat el 1765 amb Maria Prohias Escofet i el seu fill Jeroni Prohias (1770-1839), calafater, eren naturals de la vila de Palamós, encara que eren d'origen grec. Són el pare i germà, respectivament, de Joan Baptista Prohias, avantpassat directe del metge de Cuba, Joan Prohias, i que coexistiren fins els primers anys del segle XIX. Malauradament, no hem pogut trobar altres llibres, papers sobre aquesta família per tal de conèixer millor on van estudiar, quin era el seu estatus social, propietats, béns mobles, interessos culturals, etc. Tampoc sabem on van estudiar. El cert és que pare i fill posseïen i ben segur havien llegit aquest tractadet de bons costums en idioma castellà, aprenien de la *civilitas*. En l'actualitat un descendent d'aquesta família, un gestor cultural, amb qui algunes vegades hem tractat, Gerard Prohias, treballa als serveis de Cultura de l'Ajuntament de Palafrugell.

LLIBRE I LECTURES

La coneixença dels fons de les biblioteques particulars són un bon instrument per saber com funcionava el sistema de transmissió de coneixements en d'altres èpoques, saber quin llibres llegien, quines obres eren destinades a l'oci o a l'aprenentatge de sabers i de valors. La circulació dels llibres entre la gent que sabia de lletra és un signe de civilització. Les característiques culturals d'un grup van molt lligades al seu estatus sociocultural. La seva anàlisi obre una línia molt interessant en la història cultural. Tard o d'hora la història del llibre s'hauria de convertir en la dels lectors i més endavant en la de la lectura. L'alfabetització de les classes mitjanes de la societat, el foment de la lectura gràcies a la impremta, la pràctica de l'escriptura, pública i privada, la difusió de la cultura escrita i la vida social són conquestes bàsiques de l'Edat Moderna.

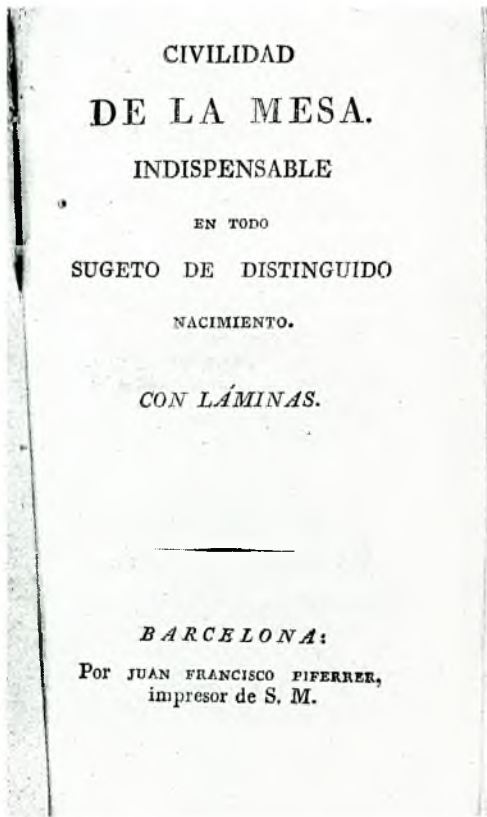

Portada de las *Reglas de buena crianza*.

Sabem pel llibre de Salomó Marqués *L'ensenyament a Girona al segle XVIII* que aquest llibre es passava a les escoles de Girona³ a la segona meitat d'aquesta centúria. Hi havia dues matèries d'estudi obligades per a tots els alumnes: la doctrina cristiana i les *Reglas de buena crianza*.⁴ Aquesta circumstància explicaria, ben segur, la

3 Més enllà de la simple quantificació de lletrats i il·letrats, de nivells d'alfabetisme, PELAYO, Javier Anton, *La herencia cultural. Alfabetización y lectura en la ciudad de Girona (1747-1807)*, Bellaterra, (Universitat Autònoma, 1998), estudia a fons la cultura escrita a la ciutat de Girona, la presència física de llibres en moltes llars, a partir de fons diversos, entre les quals destaquen els manuals notariais i els inventaris *postmortem*, els testaments, els encants. Manquen estudis, però, sobre els grups socials, la situació cultural, la carrera eclesiàstica, el sistema educatiu, la penetració de les idees il·lustrades a Figueres, Olot, Palafrugell, Sant Feliu, Palamós, Puigcerdà, etc. Vegeu també BURGOS, Javier, "Los libros privados del clero. La cultura del libro del clero barcelonés en el siglo XVIII", *Manuscripts. Revista d'Història Moderna*, 14 (1996), p. 231-258. García Cárcel, R., "La posesión del libro en la Cataluña del Antiguo Régimen", *Bulletin Hispanique*, 99/1, 1997, p. 135-159.

4 Col·legi Universitari de Girona. 1985, p. 70.

Portada de *Civilidad en la mesa*.

quantitat d'impressions de l'obra, el fet que hi hagi exemplars recollits en moltes biblioteques, en inventaris de particulars. Caldria estudiar, però, amb més deteniment els diversos aspectes del funcionament intern de l'escolarització⁵, de la *civilitas*. Els nens de les escoles hi trobaven exemples que podien seguir. Molts fills de les classes altes vivien en internats. Tard o d'hora aquests consells feien forat, imposaven als futurs joves comportaments que complien unes regles de sociabilitat, una moralització de les conductes. Les escoles també es feien ressò de com comportar-se a taula, el

fet de menjar en companyia, anar a missa, fer oració, tenir cura de la neteja corporal.

EDICIONS

Aquest fou un llibre llargament reeditat durant els segles XVIII i XIX. Els catàlegs de les biblioteques consultades en donen diverses edicions, amb afegits, amb el títol de l'obra lleugerament canviat. Caldria, d'entrada, fer-ne un dia un estudi per comprovar-ne la seva transmissió, les variants, ja que alguns volums incorporen un segon

⁵ Lise Andries i Geneviève Bollème cataloguen en el seu llibre *La Bibliothèque Bleue* (París, Robert Laffont, 2003) les edicions populars franceses dels llibres de civilitat del segle XVIII que van tenir molta influència arreu d'Europa, p. 906-907.

tractat sobre el món de la civilitat a la taula. Alguns catàlegs de biblioteques atribueixen l'obra al francès Jacques Delafosse. El catàleg col·lectiu de les Universitats Catalanes afirma en una nota: "*autor tomado de Anales de Madrid*", t. 37, 1929, p. 723", publicació que no hem pogut consultar. El llibre sencer o almenys la primera part fou traduït del francès⁶ per Raymundo Solé, canonge de la Catedral de Barcelona.

A més de l'edició de Barcelona de Piferrer⁷, llegida per aquesta família palamosina, que més endavant comentarem, hem anotat, sense ànims d'exhaustivitat, aquestes altres:

- *Reglas de la buena crianza civil y cristiana, utilisimas para todos y singularmente para los que cuydan de la educación de los Niños...*, Barcelona, En la Imp. de María Ángela Martí Viuda, en la plaza de S. Jayme, 1767, 8º, 4 h.

- *Reglas de la buena crianza civil y cristiana: utilísimas para todos. Añadido un nuevo método de trinchar en la mesa*, Barcelona: Imp. de Tomàs Gaspar, 1831. El títol de la segona obra: *Civilidad en la mesa: indispensable en todo sugeto de distinguido nacimiento*.

- *Reglas de la buena crianza civil y cristiana, utilísimas para todos y singularmente para los que cuydan de la educación de los Niños, a quienes las deberan explicar, inspirándoles insensiblemente su práctica en todas sus ocurrencias*, Girona, en la imprenta de Narciso Oliva. 1771. A les comarques gironines es va reeditar en dues altres ocasions:

6 Manual Llanas a *L'edició a Catalunya: el segle XVIII* (Barcelona, Gerni d'Editors de Catalunya, 2003, p. 116 i seg.) ens introdueix en la història d'aquesta família d'impressors barcelonins, una nissaga de les importants en el comerç del llibre i de la indústria editorial catalana d'aquesta centúria.

7 Heus aquí el comentari que, del tractat de *Civilidad de la mesa*, en fa l'historiador Vicente Castañeda en el seu llibre *Ensayo de una bibliografía...*, p. 155.

"Los autores de esta Guía para comportarse adecuadamente los comensales al comer, dan a la palabra 'civilidad' la equivalencia a urbanidad, y así es cuidada selección de normas de indispensable uso en la mesa por los bien educados. Además de los propios cuidados que debe emplear cada uno para servirse y comer los distintos manjares, era principio de especial cortesía servir a los invitados de calidad y respeto las mejores partes de las viandas y de aquí la necesidad de saber trinchar y poder hallarlas para ofrecerlas, razón por la que como fundamental principio de declara que 'el arte de trinchar y servir con aseo y propiedad, es tan necesario a toda persona de distinción, que desde luego es una de las pruebas más grandes y nada equivocadas de la calidad de un sujeto.' Estas consideraciones se aplican al modo de partir el carnero, el jabalí, el cerdo; al ánade, la zarceta, la liebre, los pescados, postres de pastelería y frutas. Respecto a éstas consignas: "Los albréchigos, damascos, peras, manzanas, naranjas, etc., se deben coger con un tenedor de dos puntas si no hay punzones, o con otro cuchillo, y mondarlas de alto bajo, de modo que la cáscara quede colgando y no alrededor, como vulgarmente se usa: luego se parten los pedazos a lo largo y se sirven con la punta de un cuchillo."

REGLAS
DE LA
BUENA CRIANZA
CIVIL Y CRISTIANA,
UTILISIMAS PARA TODOS.
AÑADIDO
UN NUEVO METODO DE TRINCHAR
EN LA MESA.

BARCELONA:
IMPRENTA DE TOMAS GASPAR,
SAJADA DE LA CARCEL.

Portada d'una altra edició de *Reglas de la Buena Crianza*, impremta de Tomàs Gaspar, SA.

Puigcerdá, Joaquín Dbadal (sic), 1824; Antonio Oliva, impresor de S. M., Gerona, 1834.

El segon tractat sobre el comportament a taula té també edicions soltes:

- *Civilidad*⁸ de la mesa: rasgo de educación indispensable en todo sugeto de distinguido nacimiento... para instrucción de la juventud española quien se dedica..., Madrid, Imprenta real, 1790, 69 p. [Hi ha una altra edició, Barcelona, Imp. de Tomàs Gaspar].

Llegim a la fi del llibre que la llibreria de la vidua Piferrer⁹ tenia a la venda d'altres obres sobre aquesta matèria: "En la misma librería se ha-

llarán las siguientes obras modernas: *Academia Domestica*, dirigida a Padres y Madres de Familia.— *Definiciones y Elementos de todas las ciencias*: obra útil para la educación de la Juventud, traducida del francés por don Miguel Copin, y adornada con láminas finas."

CONTINGUT DELS DOS TRACTATS

Si fem una ullada a l'índex de l'obra veurem com aquests sabers donen pautes per afavorir millor la vida privada, el lleure, l'oci, els viatges, el joc. La guia fa un cant a la civilitat, a la intimitat,

⁸ Tomàs Piferrer havia editat el llibre de Carlos Gobinet, *Instrucción de la juventud en la piedad cristiana*, Barcelona, PIFERRER, T., 1773 (N'hi ha un exemplar a l'Arxiu Històric Municipal de Girona).

⁹ Vegeu els manuals: *Nuevo estilo y formulario de escribir cartas missivas y responder a ellas en todos los géneros y especies de correspondencia a los modernos* (OLIVA, Narcís, Girona, 1759, 200 p.). DE SAS, Melchor, *Arte epistolar o reglas teórico-prácticas para escribir cartas, oficios, memoriales, pedimentos, etc.*, Barcelona, Tomás Gorch. 1819.

la construcció d'una aparença, la vida de relació (saber caminar, per exemple). La nova literatura autobiogràfica, la vida de relació exigeix saber redactar cartes¹⁰, aprendre a adreçar-se als superiors amb una certa preparació retòrica. El llibre té també un sentit religiós ponderat. Si s'adreçava a les escoles cristianes, la guia havia d'incloure uns exercicis de pietat, maneres de resar,¹¹ etc.

Tabla de los capítulos: Idea general de la Cortesía.- Cap. I. De la decente composición del cuerpo.- Cap. II Del andar.- Cap. III. De algunas acciones pertenecientes a la conversación.- Cap. IV. De lo que se debe observar estando en la mesa.- Cap. V. Del modo de escribir cartas.- Cap. VI. De lo que se ha de conservar en viaje.- Cap. VII. Del juego.- Cap. VIII. De la diferencia, que con todos se ha de tener, y principalmente con los parientes.- Cap. IX.- De la aplicación de los preceptos de cortesía en todas las ocasiones.- Cap. X.- Ventajas que la práctica de la civilidad procura a aquellos con quienes se practica.- Conclusión de todo lo que se ha dicho, por los documentos que el Espíritu Santo dá a la juventud.- Idea del respeto, así interior, como exterior, que se debe practicar con Dios, en los ejercicios ordinarios de piedad.- Breve ejercicio de la mañana.- Breve ejercicio de la noche. Oremus. Oremus. Oremus. Tabla de los capítulos. Oremus.

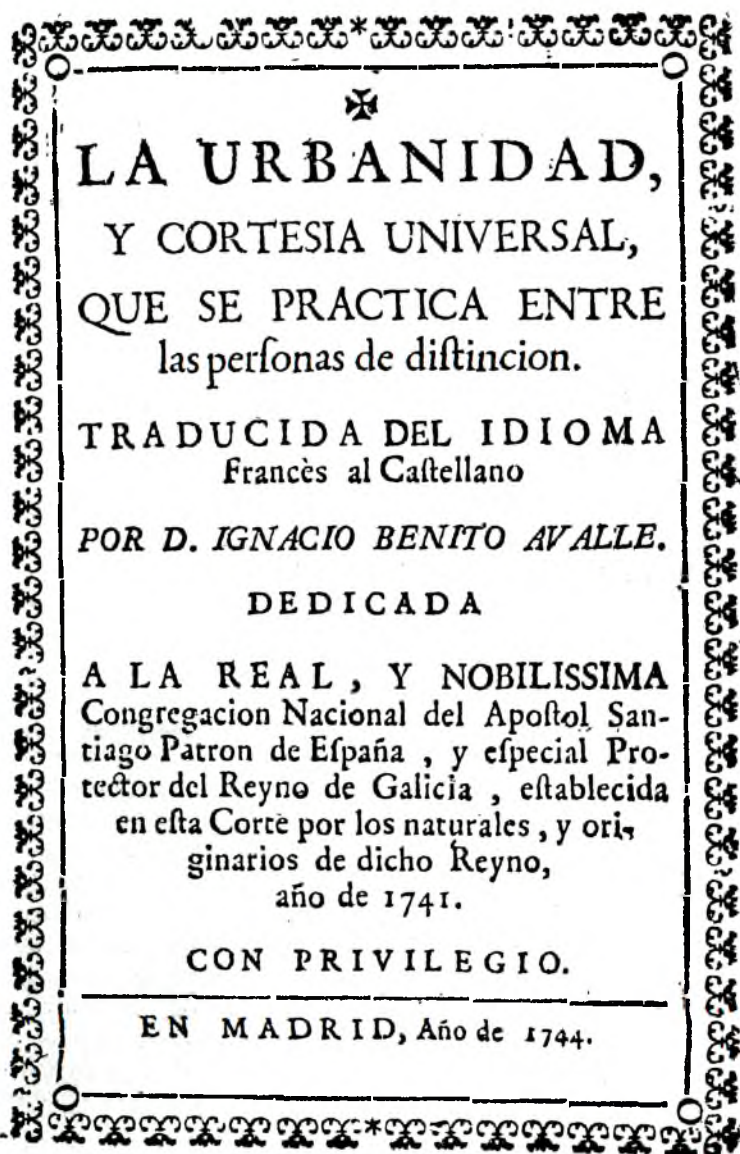
II

Aquest és el contingut del segon tractat relligat al volum, imprès per Juan Francisco Piferrer, i no per la seva vídua: *Civilidad de la mesa indispensable en todo sugeto de distinguido nacimiento. Con láminas.*

A la juventud ilustre.- Cap. I. En que consiste la verdadera civilidad.- Cap. II. Definición, circunstancias y diversas suertes de civilidad.- Cap. III. Documentos de la mesa. Cap. IV. Arte de trinchar. Modo de partir el carnero. Disección del jabalí y del puerco. Disección del jabalí y del puerco en leche. Modo de trinchar la gallina y servirla. Modo de trinchar el ánade, la zarceta o cualquier otro pájaro acuátil. Disección de la liebre. Modo de servir los pescados. De la pastelería. Frutas

¹⁰ Vegeu: BELLARMINO, Roberto, *Declaración copiosa de la Doctrina Cristiana*, Barcelona. Tomás Piferrer. 1766.

¹¹ DE LA FONTAINE VERWEY, H., *Les caractères de la civilité et la propagande religieuse*, Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance, vol. XVI, I, 1964, p. 7-27.

Portada de l'obra de Caillers, *La Urbanidad y Cortesia Universal* (Madrid, 1744).

VALORACIÓ I CONTINGUT D'AQUEST LLIBRE DE CIVILITAT

A totes les èpoques i cultures, els diversos grups socials més afavorits han vetllat per la formació dels seus. Recordem que l'educació, en un sentit ampli, sempre ha estat una de les preocupacions de pedagogs, governants i homes reformistes per tal de millorar el progrés material de les societats, per desenvolupar senceres les capacitats dels homes. D'urbs ve urbanitat. Ja Plutarc en el llibre *Moralia* s'ocupa "sobre l'educació dels fills". També Montaigne hi dedicà moltes pàgines en els seus *Assaigs*. En una d'aquestes reflexions, anota l'estranyesa que un conegut de la seva condició es moqués el nas amb la mà, una actitud molt contrària als seus costums de classe. Erasme ja es va preocupar per l'educació dels joves amb els manuals de conversa llatina *Coloquios*, sensibilitat que a casa nostra va continuar el valencià Joan Lluís Vives amb la reforma de l'ensenyament. Llegiu per exemple Joan Lluís Vives, *Dialogistica linguae latinae* (Girona, 1755). A casa nostra pares i educadors podien comptar amb el llibre del pedagog, eclesiàstic i rector d'Ollers Baldiri Rexach (1703-1781), que a les seves *Instruccions per a la ensenyança dels minyons* (1749) elabora un text per a l'escola primària, amb la pràctica de la religió, encara que el seu mètode no és ben bé un manual de civilitat.

A la segona meitat del segle XVIII, amb una il·lustració més aviat feble, hi ha una reforma en l'administració de centres assistencials, de les escoles de llatinitat. L'ascens social afavoreix la valoració de les coses materials, els aspectes pragmàtics i més utilitaristes de la vida: oci, la taula, el saber parlar, escriure, l'amistat, comportar-se, viatges, la pràctica de la solitud com a plaer, la intimitat, la valoració de la pròpia imatge, la representació del jo en la literatura, etc. Hom valora el saber viure i el saber estar en els ambients socials. Tot són prismes del procés de privatització que caracteritza les societats d'aquella època, que premia la civilitat com a norma. Ara pensava amb moltes de les sucoses pàgines que sobre el comportament del seu grup social va escriure Rafael d'Amat i de Cortada (Barcelona 1746-1818) i nebot del virrei Amat, autor del *Calaix de sastre*, escrit entre el 1769 i el 1816.

Cap a la fi del segle XVIII, l'interès pel món del llibre també ha canviat. Hi ha una prevalença sobre llibres funcionals, obres moralitzants. El lector demana també més informació, una comoditat a l'hora de llegir, com és el món dels llibres de butxaca.

Las *Reglas de la buena crianza*, actualització dels antics codis reials, de jerarquies socials medievals, és tot un llibre d'educació, que explica maneres, normes de comportar-se, màximes, etique-

CIVILIDAD DE LA MESA.**RASGO****DE EDUCACION INDISPENSABLE****EN TODO SUGETO****DE DISTINGUIDO NACIMIENTO.****CONTIENE**

Una definicion de la verdadera civilidad, con el arte de trinchár todo género de viandas, el modo de servir las con toda propiedad, y los documentos particulares de lo que se debe observar en la mesa.

PARA INSTRUCCION**DE LA JUVENTUD ESPAÑOLA,****A QUIEN SE DEDICA.****EN LA IMPRENTA REAL DE MADRID,****1790.**

Portada de la *Civilidad de la mesa* (Madrid, 1790).

ta de taula, allò que els francesos en diuen *politesse*, en un moment que les jerarquies socials, el culte a les convencions eren molt rígides, amb moltes aparences. Qualsevol noció de civilitat regula relacions entre grups humans i la cortesia massa rígida és com un joc de màscares, un excés de complaença i de conveniències externes. L'obra regula la invenció i la codificació de regles que van del bressol a la tomba, en tots els moments de l'existència familiar. Aquests manuals de saber viure proliferen a França durant el regnat de Lluís XIV, amb el segle clàssic francès.

Com a qualsevol llibre d'educació darrere d'aquests ensenyaments hi ha sempre una acció disciplinant, un aprenentatge respecte a les convencions i formes de relació dominants. La difusió d'aquestes regles enfortia l'entrellat ideològic, ajudava a perpetuar un estatus, unes maneres de pensar entre l'aristocràcia i la petita burgesia. Qui optava per un ascens social, polític, econòmic no tenia més remei que aprendre unes regles de joc que milloraven la sociabilitat horitzontal entre grups afins, el reforç d'una autoritat civil, eclesiàstica, paternal, etc.

Joan Fuster va dir en una ocasió que sense una certa dosi d'hipocresia les relacions humanes encara es degradarien més. El manual mostra uns codis que regulen moltes aparences, inclosa l'adulació. Les relacions socials portades al límit són al servei de les ànimes interessades. Assenyalen, però, una contradicció. D'una banda aquest manual regula la civilitat mundana, però també dona normes sobre la pràctica de la religió, una civilitat cristiana que seguia l'esperit de l'evangeli.

Segons Roger Chartier, la noció de civilitat que mostren aquestes guies té una doble condició: *“En el siglo XVIII, la noción de civilidad conoce un destino doble y contradictorio. Llevada por la escuela caritativa y el libro de gran circulación, es difundida en medios cada vez mas amplios, inculcando a un tiempo un saber-vivir y un saber-estar en la sociedad. Pero al mismo tiempo en la literatura de las élites se encuentra criticada, desvalorizada y desvitalizada. Un doble proceso hace por tanto que las élites abandonen los signos tradicionales de su distinción a medida que su divulgación hace que sean acaparados por otros.”* (Vegeu bibliografia, p. 265.)

UNA PIETAT PERSONAL

Però la civilitat també ha ser cristiana.¹² Les noves formes de religió estatuïdes als segles XVI i XVII fomenten la pietat interior, l'examen de consciència, l'oració en forma de meditació. Segons aquesta guia el tracte amb el nostres parents, amics i veïns provoca aspreses que hem de suavitzar amb humilitat interior. També hem de tenir respecte pels nostres pares i familiars, pietat pels més desvalguts. S'ha anar a missa quan pertoqui, seguir-la amb recolliment, tenir respecte i devoció a l'hora de combregar. Totes aquestes recomanacions vénen adornades amb exemples extrets de les sagrades escriptures, copiades en llatí. Per millorar la nostra conducta cal fer exercicis quotidians de pietat. L'autor recomana fer oració mental, almenys una hora cada dia, dir una pregària al matí i una altra a la nit.

L'ART DE LA TAULA¹³

Els manuals d'urbanitat medieval com el de Francesc Eximenis, els tractats escolars i de moral dediquen espais a denunciar el pecat de gola, la brutícia, la manca d'educació a la taula, en un moment en què gairebé tothom menjava amb els dits, posava les mans a una olla comuna. A partir dels segles XVII i XVIII, en segons quins ambients elitistes, segregats de la resta, es millora la neteja, la gent menja individualment, cada convidat té un plat i un got propi, es popularitzen la cullera i el ganivet, es regula el servei de taula,

¹² La civilitat a taula és una assignatura en constant evolució: MIRALPEIX, Assumpta i VILADES, M. Àngels, *Taula parada. L'art de saber convidar i parar taula*, il·lustracions de Mercè Canals, Barcelona, Edicions de la Margrana, 1995.

¹³ Sobre l'art de trinxar a l'època medieval recordem el *Arte cisoria*, d'Enric de Villena (1384-1434), obra interessant per conèixer els costums de l'època. Llavors hi havia un personal que trinxava, capolava i servia les viandes a casa del senyor.

Los Misterios del Santo Sacrificio de la Misa, de Manuel Rodríguez (Madrid, 1770).

s'eixampla la varietat de gustos i de condiments. Hauríem potser d'estudiar els receptaris dels llibres de cuina setcentistes editats per entendre millor el progrés de l'art de la cuina.

Pel que fa a l'art de trinxar que algunes edicions d'aquesta *Guia* incorporen es tracta de donar unes normes per saber trinxar, obrir, tallar, mostrar un seguit de carns, peixos, menges, dolços, fruites, que només estaven a l'abast d'una minoria. A l'època medieval, les aus i la cacera eren les menges més delicades per a la reialesa i per als estómacs cortesans. A partir dels segles XVII i XVIII sovintegen a taula altres tipus de carns de qualitat, els trossos més selectes. Ara i aquí destaco la vedella, el xai, el porc, el porc senglar, el cérvol, el cabrit, la gallina, l'ànec, la llebre, el conill, peixos de mar i de riu, pastissos, etc. Cal aprendre també com pelar la fruita: melons i síndries.

Aquests ensenyaments de tipus tècnic es complementen amb altres recomanacions sobre el comportament a la taula. Com veurem en l'apèndix transcrit tot és molt reglat, les carns i els peixos s'obren, es netegen, es tallen amb una perfecció cartesiana.

NOTA FINAL

Els manuals d'urbanitat s'han continuat editant. L'any 1850, José Codina, prevere, professor d'instrucció pública, publicava a Manresa, en una segona edició, un *Tratado completo de Urbanidad en verso para uso de les jóvenes* que és una pura delícia. Llegim-ne dues octaves:

*Si en la precisión te vieres
de estornudar o toser,
y no puedes contener
un bostezo o el eructar,
desvía entonces la cara
volviéndola al lado opuesto,
y el pañuelo o mano presto
a la boca has de llevar.*

Com a norma d'higiene aconsellava:

*Enjuágate cada día
la boca, y limpia los dientes,
con tal que no haya presentes
personas de autoridad;
toma baños de limpieza,
mayormente en el verano,
y los pies también en sano
de vez en cuando lavar.*

APÈNDIX. TRANSCRIPCIÓ D'ALGUNS FRAGMENTS DEL LLIBRE

I

Oración de la noche

Después de la oración de la noche, es menester quanto sea posible guardar recogimiento y silencio; entretenerse interiormente con Dios; desnudarse modestamente; tomar agua bendita, hacer señal de la cruz y ponerse en la cama pensando en la muerte, cuya imagen es el sueño. Puede ocuparse la mente con las siguientes reflexiones:

Desnudándose

Ay Senyor! Veis ahí como la muerte me despojará de quanto poseo en el mundo: nada mas me quedará entonces, que mis buenas o mis malas obras, para recibir de Vos, que sois justo juez, la sentencia, que habré merecido.

Poniéndose en la cama

Veis aquí, de que manera este cuerpo será puesto un dia en el sepulcro. Mi Dios! Que insensato es el hombre de no trabajar sinó por esta carta corruptible, que presto ha de ser despojo de la muerte, y descuidarse de su alma, que es immortal y hecha a imagen de su creador.

Es muy necesario entretenerse así en algunos buenos pensamientos hasta el sueño, para evitar las imaginaciones peligrosas.

II

Civilidad de la mesa

Cap. III. Documentos de la mesa

Si una persona de carácter te hace quedar a comer, no debes lavar-te con ella, a menos que no lo mande expresamente; en cuyo caso, si no esté pronto el criado para servir la toalla, debes servírsela.

Al sentarse a la mesa debes cuidar de quedar más bien de los últimos, que no tomar asiento preferentemente, a menos que no te lo manden. Después debes observar el no poner los codos sobre la mesa, y mantenerte derecho en la silla, sin manifestar por ningún gesto que estás deseoso de empezar a comer por tener hambre.

No debes empezar a servir hasta que no lo pidan, dando siempre lo mejor, y dejando para sí el menor bocado, sin tocar con los dedos jamás la comida; por cuya razón es menester saber trincar con propiedad; por lo que excusarse a ello es una prueba de falta de educación, p. 14-15.

Nunca mojarás en la salsa del plato de donde sacas, sinó toma una cuchara. La sal, pimienta, etc., la cogerás con la punta del cuchillo, pero si es para servir a otro, debes ofrecer el salero.

Es menester mucho cuidado para no mancharse en llevar la comida a la boca, ni tampoco inclinarse demasiado sobre el plato.

A cada plato harás mudar el cubierto, dejando la cuchara o tenedor cuando acabes de comer en el mismo plato, para que todo te lo muden a un tiempo siendo mucha incivilidad el limpiarlo en el mantel o servilleta.

Es mucha grosería el sonarse al descubierto, hacer de garganta, y otras acciones semejantes, que causan asco a los demás.

No debes hacer la boca chiquita, si no comer lo que apetezcas, pero sin parecer un glotón; antes más bien debes procurar ser de los primeros que dejen de comer, a menos que la persona de la casa no mande continuar; a quien corresponde no levantarse, ni hacer mudar la mesa hasta que todos hayan acabado. p. 20-22.

También és de muy rústico el criticar sobre las viandas y salsas durante la comida o el hablar mucho de manjares, porque és señal de una educación muy grosera, 22.

Tampoco has de pedir de beber hasta despues que lo hayan hecho las personas de mayor carácter; siendo igualment una de las mayores incivildades el brindar directamente con una persona de respeto. Esto debe hacerse dirigiéndose a otra que pueda interesarle; pero sin nombrarla por sí misma, como diciendo: brindo por la salud de su mujer de Vm..., su hermano ú primo, etc. pues en este caso debe nombrárseles por sus apellidos o distinciones, como v[erbi] g[racia] Por el señor conde, la señora marquesa, etc.

Si al tiempo que hablas con alguna persona se llevase el vaso a la boca para beber, deberás callar hasta que haya acabado; y cuando tú hayas de beber, te limpiarás primero la boca con la servilleta, cuidando tambien de no llenar el vaso, para que no pueda derramarse, 23.

III

Cap. IV. Arte de trinchar

Vaca [vedella, llengua de vedella, cabrit, daina]

El pecho de la vaca, sea cocida o asada, se debe cortar al través junto a la ternilla¹⁴; y mientras más cerca del hueso, es más sabrosa la carne; siendo de advertir, que hay muchos que encuentran la carne dura por no saberla partir.

Todo género de lenguas se parte al través también y a rebanadas delgadas, y lo más delicado es hacia lo gordo.

¹⁴ El teixit elàstic i blanquinós, els tendons.

El ternero o becerrillo se corta por la parte del espinazo al hilo en pequeñas lonjas, y luego a través para servirlo. Después de sacar el riñón, se corta a pedacitos: en lo interior del espinazo, debajo del riñón, hay un lomito muy delicado, el cual se saca, y parte también a pedacitos.

Luego en la parte superior se hallan pedacitos muy delicados, y huesos muy sabrosos de chupar; y como se les conoce la unión, se separan fácilmente en apoyando el cuchillo por encima hacia el hueso del espinazo, esto es, la rabadilla; solo la nuez es tierna, y la de arriba lo es mas la cual se corta a través, lo mismo se hace con el asado; y cuando está el ternero cocido, las ternillas que tiene al lado de los brazos son muy delicadas.

Sobre la espalda del lado izquierdo se halla una pequeña nuez envuelta en gordura, que se sirve por el mejor bocado; lo demás de la espalda de arriba y de abajo se parte a lonjas: la espaldilla se corta por costillas o al hilo.

La pechuga para servirla con propiedad, se le levanta el pellejo que tiene sobre la ternilla, el cual es muy sabroso; después se parte por costillas, tomando bien la unión de la ternilla, después de estar quitado el dicho pellejo, cortando la pechuga al revés; y para esto es menester empezar por el lado de las ternillas, para que el cuchillo no resista, y luego se parte a pedazos chicos.

Lo más exquisito de la cabeza son los ojos y las orejas; los sesos se sirven a quien guste de ellos; después se corta la lengua a pedazos chicos, luego los carrillos, a cuyos huesos han carne pegada.

El cabrito y el gamo se trinchan lo mismo.

Si estos animales son muy pequeños se ponen enteros en la mesa, y se parten como los lechoncitos, de la que hablaré en adelante.

MODO DE PARTIR EL CARNERO

La pierna de carnero se parte a lonjas, y al través de la parte mas gruesa; también se pueden partir algunos pedazos al hilo del lado del lomo.

Todo pedazo de ternera, carnero o cabrito asado u cocido, se parte lo mismo u a lonjas y se principia desde el lomo, que generalmente es lo único que se sirve.

La espalda de carnero se corta a lonjas desde arriba abajo: la espaldilla se corta y se sirve por costillas. Después de haber quitado el pellejo que está sobre las ternillas, se corta el pecho por costillas, buscado los lugares en donde no resista el cuchillo.

El cordero regularmente se sirve entero, cuando son muchos de mesa, y se parte como lechoncitos siguientes.

DISECCIÓN DEL JABALÍ Y DEL PUERCO

La cabeza del jabalí se sirve a parte en los platos fríos, que llaman entremeses. Se empieza a cortar por los carrillos y ternillas después se corta el pescuezo en pequeñas ruedas.

La cabeza del puerco se trincha lo mismo.

El pernil o jamón, sea frío u caliente, siempre se parte al través, y en lonjas delgadas, cuidando que salga unido lo gordo con lo magro.

La espalda, el lomo y la espaldilla de ambos animales, se parten como queda dicho del ternero y del carnero.

Disección del jabalí y del puerco en leche [cěrvol, cabrit i daina]

El modo de trincharlos es igual para los dos: lo primero es cortarles la cabeza, luego las orejas, y después se divide por la mitad, luego se corta el muslo izquierdo y la espalda izquierda, después el muslo derecho, y su espalda, luego se levanta el pellejo de lo restante, y se sirve a los que gustan de él.

El espinazo se parte en dos, y se sirve en pedacitos, e igualmente las costillas que tiene unidas.

Los pedazos de hacia el pescuezo, las costillas y las piernas son muy sabrosas.

De este mismo modo se parten los cervatillos del ciervo, del cabrito y del gamo.

MODO DE TRINCHAR LA GALLINA Y DE SERVIRLA

Los bocados más delicados de la gallina o pollo son los alones, después la pechuga, si está asada, y luego los muslos; pero si es cocida, antes de la pechuga se deben servir los muslos; y el modo de trincharla es cogiendo con el tenedor lo grueso del muslo, y cortar el nervio que lo une, tirando al mismo tiempo con la mano izquierda del tenedor, y teniendo firme el ave, apoyándola con el cuchillo; después se parte el alón, empezando a cortarlo por la coyuntura; y la misma operación se practica al otro lado: luego se corta el estómago, el esqueleto y la rabadilla en dos, y toda la vianda blanca se trincha lo mismo.

El pichón cuando es grande se puede trinchar lo mismo; pero siendo pequeño, se divide en dos pedazos, bien sea a lo largo o del través,

dejando unida la rabadilla a los muslos; el mejor bocado es el de la parte de abajo, y también se sirve entera, cuando el pichón es pequeño.

[El peix]

Del salmón y trucha se sirve primero el espinazo, algunos estiman más el vientre.

La perca, dragón marino y dorada se cortan al hilo al largo del espinazo, que es la parte más carnuda y delicada.

La anguila se parte a trozos pequeños, y se sirve lo mismo.

Toda suerte de pescados largos como la lamprea, la barbota, etc., se parten en dos, tres o cuatro trozos, según su grandor; y cuando se parte en dos solamente, la mitad que tiene la cabeza, se parte con preferencia. Este mismo modo se debe observar en los lenguados, acedias y demás pescados chatos de esta especie que se deben servir por la mitad.

La alacha o pez se parte en dos o tres pedazos, prefiriendo siempre lo que está más cerca de las aletas o escamas; lo que es muy delicado en los rodaballos.

Lo mismo se debe servir el mero.

La raya, bacalao u abadejo, se corta con una cuchara al hilo para servirlo.

Todos los demás pescados se sirven del mismo modo poco más o menos, y con poca práctica se adiestran fácilmente.

BIBLIOGRAFIA RESUMIDA

- ARIÈS, Philippe i DUBY, Georges (direct.). *Historia de la vida privada. Del Renacimiento a la Ilustración*, Madrid, Taurus, vol. III, 1989.
- CASTAÑEDA Y ALCOVER, Vicente, *Ensayo de una bibliografía comentada de manuales de artes, ciencias, oficios, costumbres públicas y privadas de España (siglos XVI al XIX)*, Madrid, Imprenta y Editorial Mestre, Madrid, 1955.
- DE COURTIN, Antoine, *Nouveau Traité de la civilité que se pratique en France parmi les honnêtes gens*, París, 1671.
- CHARTIER, Roger, "Los manuales de civilidad. Distinción y divulgación: la civilidad y sus libros" dins *Libros, lecturas y lectores en la Edad Moderna*, Madrid, Alianza Editorial, 1993, p. 246-283.
- ERASME, *Declamatio de pueris statim ac liberaliter instituendis i el De civilitate morum puerilium* (1530).
- HABIB, Claude, *Galanterie Française*, París, Gallimard, 2006.
- MAGENDIE, M., *La politesse mondaine et les Théories de l'honnêteté en France au XVIIIè siècle, de 1600 a 1660*, París, 1925.
- ROUVILLOIS, Frédéric, *Histoire de la Politesse de 1789 à nos jours*, París, Flammarion, 2006.
- DE LA SALLE, Jean Baptiste, *Règles de la bienséance et de la civilité chrétienne divisé en deux parties à l'usage des écoles chrétiennes*, Reims, 1703.